

Els Borja i el *Tirant*:
representació social i poder

Vicent Josep Escartí
Universitat de València

1. Les festes privades al servei de la política familiar.

A ningú no escapa que la família, el clan medieval, era el pilar sobre el qual recolzava l'estructura de la societat. De fet, el sistema d'aliances i fidelitats entre els diversos grups de poder en època medieval i durant el Renaixement es basava sovint –i majoritàriament- en els enllaços matrimonials entre els membres de les famílies que, així, s'asseguraven el respecte i la pau en els seus territoris. Però, amés, la solidaritat entre els membres del clan calia mantenir-la, amb reunions sovintejades i amb constants contactes epistolars que, per desgràcia, no sempre ens han arribat, atés que les cartes eren una literatura destinada a la privacitat més estricta i, encara, a un ús efímer, puntual.

Tanmateix, sí que disposem de testimonis de reunions de tipus clànic, on un personatge destacat –siga un monarca, un príncep o un gran senyor- apelgava al seu voltant els amics i clients, els familiars i coneguts, amb la intenció de reforçar els vincles i de forjar noves

aliances. En aquelles reunions i banquets privats, es feia servir, també, el concepte de “festa”, una festa que, a pesar que no formava part de les festivacions diguem-ne públiques, municipals o reials, tenia una certa dimensió oberta a la societat, perquè en definitiva, a més de perseguir el contacte entre els membres del clan o del grup, pretenia igualment l’ostentació davant el poble en general i la intimidació als enemics.

Al segle XV, el País Valencià comptà amb uns exponents extraordinàriament interessants de nobles i grans personatges que posaren en pràctica aquests usos cortesans i festívols al servei del poder, de l’ascens social. I encara, comptem amb testimonis literaris de gran qualitat que també posen de relleu aquestes estratègies culturals i socials al servei del sistema econòmic i polític del moment.

Per tal de veure-ho, miraré de presentar un esdeveniment protagonitzat per Roderic de Borja, a València, el 1472-73, i, alhora, posaré en contacte aquesta manifestació amb determinats episodis de la vida d’Alfons el Magnànim i, encara, el seu reflex literari en una novel·la com el *Tirant* que pretenia, claríssimament, convertir-se en manual de cavallers i cortesans.

2. La visita de Roderic de Borja a València com a legat a latere: la imatge del poder.

La vinguda del cardenal Roderic de Borja, al cap i casal del regne, com a legat *a latere Christi*, el 1472, fou un dels esdeveniments més importants que va conèixer València, aquell any. La ciutat, acostumada com estava a les visites règies i de personatges de l’església –de fet hi havia estat el papa Benet XIII, fins i tot-, en aquest cas unia dues coses, amb aquella vinguda: per una part, rebia el seu bisbe –nomenat pel seu oncle Calixt III, el 1458-, que arribava des de Roma, i per una altra, es disposava a rebre un home de qui s’esperaven decidides actuacions polítiques que devien d’interessar

prou els valencians del moment, com ara la validació del matrimoni entre els qui després el mateix Roderic, ja essent papa, anomenaria “reis Catòlics”. De fet, es tractava de solventar el problema dinàstic castellà entre els partidaris d’Isabel i els de Joana “la Beltraneja”, però ací calia tenir en compte, també, la participació del príncep Ferran d’Aragó, ja rei de Sicília. D’altra banda, el rei Joan II d’Aragó es trobava immers en la guerra contra els catalans, i també del legat s’esperava que actuàs de mitjancer entre les parts. Encara, el cardenal Borja venia per recaptar diners per a la croada contra els turcs, la realització de la qual era un vell somni del seu oncle Alfons de Borja, papa Calixt III. A més, si tot això no era suficient, aquell bisbe i legat era valencià, de Xàtiva, i, encara, nebot del primer papa del país; i amb ell la ciutat feia temps que mantenia una relació directa, a través d’ambaixadors i d’epistoles.¹

Una visita d’aquelles característiques va convulsionar la vida urbana durant un cert temps,² com abans ja ho havien fet les vingudes de reis i d’alguns grans senyors, i també, com ho havien fet i ho farien, encara, els diversos esdeveniments relacionats amb la família Borja i la seua carrera ascendent en el si de l’Església romana.³ Per això, a més de les celebracions estrictament familiars o privades del cardenal, a la ciutat hi hagué diverses manifestacions festives, de les quals ens han arribat testimonis escrits en diverses llibres de memòries, a més d’alguna documentació municipal. I això, perquè el pas de Roderic de Borja per València impactà diferents cronistes. El primer, i més important, tot i l’evident poca afecció que sentia per la família Borja, és el també valencià Melcior Miralles, autor d’una coneguda crònica que després ha estat

---

¹ Vegeu, per exemple, *Epistolari de la València medieval*, vol. II, a cura d’A. Rubio Vela, València-Barcelona, 1998, pp. 177.

² Aquesta visita a València del cardenal Borja ja va estar centre d’atenció de J. Sanchis Sivera: *Rodrigo de Borja en Valencia*, Madrid, 1924.

³ Ens referim a les celebracions de la ciutat i de la seu, quan es rebien notícies sobre l’ascens al soli pontifici, o la mort dels papes, etc., de les quals hi ha testimonis en diversos dietaris i cròniques.

coneguda com *Dietari del capella d'Alfons el Magnànim*.⁴ La narració que ens va fer Miralles d'aquella visita cardenalícia s'acosta molt a la forma dietarística i, per tant, recull les impressions diàries, quasi bé, del període que va estar a València el futur papa. Unes impressions directes i “fresques” que es fan de llegir, com veurem, atés que contenen detalls ben sucosos i reflexions personals de l'autor certament impagables.⁵

D'altra banda, Pere Martí, l'iniciador del *Libre de Antiquitats* de la Seu, també es va fer ressò d'aquella vinguda, de forma succinta però interessant, encara que sense entretenir-se tant i amb un estil més pròxim al dels annals, car segurament aquell fragment que obri la seua obra, provenia d'algun manuscrit anterior.⁶ Per altra banda, són igualment útils les anotacions diverses, aquestes ja de caire administratiu i econòmic, que ens han pervingut en diferents llibres del Consell de la ciutat i que es troben editades de fa temps per S. Carreres Zacarés, al qual, d'altra banda, ens remetrem sovint.⁷

2.1. *Els precendenst papals a València: pecat de gula i poder.*

Com és ben sabut, des de finals del segle XIV, i durant el segle XV, a la sala del Consell de la ciutat es van conservar, “encadenades”, algunes de les obres del franciscà gironí afincat a València, fra Francesc Eiximenis.⁸ Les autoritats valencianes, sense dubte, consideraven que els ensenyaments doctrinals del franciscà eren del tot positius per als “lectors” i per als qui

---

⁴ D'aquest text n'hi ha diverses edicions. La primera i més important, la que realitzà J. Sanchis Sivera: *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, València, 1932. Podeu veure una selecció, amb grafia normalitzada, a M. Miralles: *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, a cura de V.J. Escartí, València, 1988.

⁵ Donem, a l'*Apèndix II* d'aquest article, els fragments del text de Miralles que narren aquella vinguda.

⁶ Oferim aquest fragment a l'*Apèndix I*. Del *Libre de Antiquitats* de la seu de València n'hi ha dues edicions: *Libre de antiquitats*, a cura de J. Sanchis Sivera, València, ... i *El Libre de Antiquitats de la Seu de València*, a cura de J. Martí Mestre, 2 vols, València-Barcelona, 1994. Sobre Pere Martí i la seua activitat historiogràfica, vegeu-ne l'estudi de J. Martí (vol. I, pp. 12-25).

⁷ S. Carreres Zacarés: *Ensayo de una bibliografía de libros de fiestas celebradas en Valencia y su antiguo reino*, 2 vols., València, 1925.

els escoltaven, atés que, en conèixer els postul·lats eiximenians, guanyarien en pietat, devoció i “civilitat”. Eiximenis, amb el seu intent de compilar tota la saviesa en una obra enciclopèdica magna, *Lo Crestià*, pretenia, en última instància, això: difondre unes determinades idees sobre el món i sobre els comportaments humans que, dins el marc del cristianisme més ortodox, portàs la societat –la València que començava a emergir, ciutat nova i “de repoblació”- cap a un estadi superior, més just i més pròxim a la idea de la Jerusalem celestial. Evidentment, tot això, emmarcat pels paràmetres ideològics d’aquell frare franciscà. Les seues doctrines, que reberen el recolzament de molts poderosos, prou que influïren en la societat, en alguns aspectes, i no ens ha d’estranyar que Eiximenis abomine dels notaris i dels juristes, a finals del XIV,⁹ i que siga Martorell el qui també, a mitjans del XV, expresse la seua opinió contrària a la proliferació dels juristes.¹⁰

En aquesta línia d’anàlisi de la societat del seu temps, Eiximenis, en un dels seus passatges en què reflexiona sobre els vicis, tot parlant del pecat de la gula, el considerava el de major risc -per dir-ho d’alguna manera-, en tant que “diu sant Agustí que la luxúria ix de la gola, e per consegüent la gola és pecat primer que la luxúria.”¹¹ A més, “l’hom qui massa menja, envides por governar lo cors”, afirmava.¹² De fet,

“açò proven per experiència aquells qui usen d’estudiar ciències, car jamés ab ventre ple negú no pot subtilment entrar en neguna pregona conclusió, on, jatsia que après dinar puixa hom bé disputar d’açò que ja ha llegit e vist, emperò llavors null temps negú qui sàpia d’estudi no va a estudiar, car l’enteniment és empatxat per los fums que pugen de l’estómac al cap. E no-res-menys, llavors a l’hom vendria apetit de dormir si es posa a

---

⁸ Vegeu la introducció d’A. Hauf a F. Eiximenis: *Lo Crestià*, Barcelona, 1983, p. 9.

⁹ De fet expressa el seu rebuig a la proliferació dels juristes, els notaris i els advocats (F. Eiximenis: *op. cit.*, pp. 217-221)

¹⁰ J. Martorell-M.J. de Galba: *Tirant lo Blanch*, a cura d’A. Hauf i V.J.Escartí, 2 vols., València, 1990, vol. I, pp. 67-68.

¹¹ F. Eiximenis: *op. cit.*, p. 136.

¹² *Ibidem*, p. 137.

estudiar, e es trencaria l'estómac, e fa pedra e no es pot digerir, ans roman aquí dins així com una pedra dura, e confon e fanga l'estómac. E així mateix aital estudiar nou molt als ulls car llavors natura, volent ajudar a la part que treballa, ço és als ulls, tramet lla tots los fums que ixen del dit estómac, e per consegüent aital estudiar és via a l'hom que llavors estudia, que de poc en poc s'engenren als ulls caractes, e que així per temps perda la vista.”¹³

El rebuig a una bona taula i abundosa venia rematat, encara, per una autoritat clàssica: “dix Sèneca que hom golafre entre bèsties devia estar, e bèstia era reputat, pus per gola perdia l'enteniment.”¹⁴

La lectura de les reflexions d'Eiximenis bé que posa de manifest quin estament social era els més afecte a la gula: el dels eclesiàstics; al qual hauríem d'afegir els grups de la societat que es podien permetre un tal “vici”, ja que els pobres malament podrien practicar el menjar massa, quan amb prou feines tenien per menjar cada dia. Eiximenis, encara, posa èmfasi a recomanar que els eclesiàstics no caiguen en el pecat de la gula i recomana que “se deuen fort guardar d'embriaguea.”¹⁵ Tot i que comenta com “és pitjor ara d'alcuns eclesiàstics que d'açò de què deuriem haver gran confusió e vergonya, ells se'n jacten públicament, ço és, de bé menjar e de ben beure, de bé vestir e de ben dormir.”¹⁶

Tanmateix, en el món medieval, com encara en l'Edat Moderna i fins i tot en els nostres dies, el menjar bé i de manera opulenta, a l'igual com el vestir de forma ostentosa, era un signe de poder. En definitiva, tenir bona taula era una manera de demostrar als altres la categoria social a què es pertanyia. Igual com passava amb les robes.¹⁷ De més a més, tenir bona taula no havia de ser solament una qüestió privada: calia convidar als altres, si hom volia demostrar la “magnanimitat”, el “donars”, un concepte que

---

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, p.141.

¹⁶ *Ibidem*, p. 142.

¹⁷ Les autoritats urbanes també vetlaven per le mesura en els luxes dels vestits. Vegeu un exemple a A. Rubio Vela: *Epistolari de la València medieval*, vol. I, 1985, València, pp. 324-326.

venia heretat de la cultura trobadoresca i que, al Renaixement, s'unirà al del luxe i la magnanimitat que es volia recuperar de la cultura clàssica grecorromana.¹⁸ Amb què, menjar, esdevenia un acte públic i, fins i tot, polític.

Les doctrines d'Eiximenis s'exemplifiquen, encara, amb una "lletra que un gran golafre eclesiàstic tramés a un metge per demanar-li consell sobre lo regiment de sa vida."¹⁹ Aquesta carta és, ella mateixa, un tractat del "bon viure" del moment: podem veure quins menjars es tenien per més exquisits, el que s'entenia per comoditat en el dormir, en les robes i en l'ambient on s'havia de viure, i com, encara, aquell eclesiàstic golafre "per conservar sanitat", afirma que "ús ab fembres sovint: e per tal que no faça a negun injúria faç-les-me cercar fadrines, e trop que mills me'n sent."²⁰ La "resposta que lo metge féu al dit capellà", com es pot ben suposar, recull les idees d'Eiximenis sobre aquests costums, les quals són del tot contràries a les del golafre. I encara recomana a l'eclesiàstic, per finalitzar, que

"si mal fets e corregir no el volets, amagats-lo e no us en jactets, car qui es jacta de viltats e d'oradures, o és orat o ha la vergonya perdudat, e ha en sí poc de bé e dóna mal exempli a tots quants l'oen parlar."²¹

Eiximenis, però, no acaba ací les seues advertències, sinó que fa un elenc de les vituts que hom deu practicar en la taula i afirma, tot seguit, que els "catalans mengen pus graciosament e ab millor manera que altres nacions".²² Sota aquell gentilici *-catalans-*, però, cal entendre tots els súbdits peninsulars del rei d'Aragó, incloent-hi els valencians. De fet, el que fa Eiximenis, en ponderar positivament la forma de menjar dels seus coetanis, és lloar la mesura i el comediment i, encara, dóna una sèrie de

---

¹⁸ Sobre aquest aspecte es pot consultar A. Scaglione: *Knights at Court*, Los Angeles, 1991. En parla d'aquest procés, també, P. Burke: *Los avatares de El cortesano. Lecturas y lectores de un texto clave del espíritu renacentista*, Barcelona, 1998, pp. 24-34.

¹⁹ F. Eiximenis: *op. cit.*, pp. 142-144

²⁰ *Ibidem*, p. 143-144.

²¹ *Ibidem*, p. 145.

regles d'educació per estar-se a taula, les quals, a pesar de ser contrari als luxes innecessaris, no deixen de ser refinades i certament poden ser enteses com una mena de manual de protocol per a nobles i ciutadans.²³

Però, aquelles admonicions contràries a la gula fetes per Eiximenis no degueren afectar massa ni els eclesiàstics ni els patricis valencians, si exceptuem casos concrets, com ara el que ens ha arribat del comportament auster d'Alfons de Borja, Calixt III, el qual sembla que vivia, a Roma, de manera més bé modesta, pel que fa als hàbits alimentaris i de representació.²⁴ No obstant aquest digníssim exemple, sabem que pocs anys després de morir Eiximenis, el 1414, els patricis del cap i casal del regne s'esforçaven per fer venir a la ciutat el papa Benet XIII, que residia a Peníscola, després d'haver hagut de deixar Avinyó. Li enviaren una ambaixada solemne a Sant Mateu, on es trobava llavors el papa Luna, i aquest acceptà de venir a València. La ciutat no escatimà en despeses per a rebre'l dignament. Heus ací un fragment de Carreres Zacarés que sintetitza, però enumera molt bé, totes i cadascuna de les coses que es feren aquells dies de desembre del 1414:

“los Jurados mandaron nuevos embajadores para que le saludasen a su llegada a Sagunto, acordando, además, saliera a recibirle la procesión del Corpus, con todas las representaciones y entremeses acostumbrados en dicho día, menos los de los conventos, y que se empaliasen y adornasen todas las calles del tránsito. A las nueve de la mañana salió de la Catedral la procesión que iba a recibirle, en la que figuraban frailes, canónigos y dignidades; dieciséis niños vestidos de ángeles llevando banderitas blancas y encarnadas con las armas del Pontífice, y niñas, de vírgenes, cantando coplas alusivas a dicha entrada; seguían después mártires, confesores, apóstoles y

---

²² *Ibidem*, p. 147-149.

²³ *Ibidem*, pp. 149-155. Els tractats sobre l'educació a la taula començaren a proliferar amb el Renaixement, sobretot a Itàlia. Un d'ells, precisament, es va dedicar a un descendent del papa Alexandre, per via de Lucrècia Borja, duquessa de Ferrara (Vegeu C. Messiburghi: *Banchetti, compositioni di vivande et apparecchio generale, de ..., allo illustrissimo et reverendissimo signor, il signor don Hippolito da Este, cardinale di Ferrara*, Ferrara, Giovani de Bulghat-Antonio Hucher, 1549).

²⁴ J. Heers afirma que “son raros quienes, como el papa Calixto III, se limitan a una vida despojada de todo fasto excesivo” (*La corte de los Borgia*, buenos Aires, 1990, p. 87). També es manifesta en aquesta mateixa direcció S. Schüller Piroli: *Los papas Borgia: Calixto III y Alejandro VI*, València, 1991, pp. 67-70.

otros santos; Adán y Eva con el ángel que los lanzó del paraíso; los cuatro Evangelistas; san Miguel, san Gabriel y la Virgen, y, presidiendo, el regente del Obispo, pues éste se encontraba enfermo; llegó esta procesión hasta el convento de san Antonio, donde en medio del camino se había alzado una capillita muy bien arreglada y adornada, y un tablado desde el cual Benedicto XIII, rodeado de seis cardenales, presenció el paso de dicha procesión, bailando y cantando delante del mismo los ángeles y las vírgenes; y acabando de pasar todo el cortejo, el Pontífice y los que le acompañaban montaron a caballo, y en esta forma llegaron, cerca del mediodía, al portal de Serranos.”²⁵

L’entrada a la ciutat es va realitzar de la manera més lluïda possible i en ella va participar tothom:

“primero la procesión, y a continuación seis caballos blancos, llevados del diestro, con mantas encarnadas de grana, y una mula, también blanca, con retrancas encarnadas; después el subdiácono del Papa con cruz en alto; luego un hombre, también a caballo, portador de un gonfalon o estandarte, y una mula blanca con gualdrapa de grana, que llevaba un bello cofre encarnado, dentro del cual estaba el sagrado cuerpo de Jesucristo, precedida de dieciséis correos de librea azul y morada a tiras, con antorchas encendidas; veinticuatro prohombres con cirios también encendidos, con las armas de la ciudad, y ciento veinticuatro *caps dels officis* con cirios verdes. Después iban los seis Cardenales, que eran: Monseñor de Motaragó, Monseñor de Tolosa, Monseñor de Aug, Monseñor de Santángel, Monseñor de Orrias y Monseñor de Carriello; el Maestre de Montesa y muchas y notables personas; y, finalmente, el Papa, cabalgando en una mula blanca, con mantas encarnadas de grana, bajo palio, llevado por el Baile, el Gobernador, Jurados y otros nobles: la mula era conducida del diestro por el Síndico, Escribano, Justicia, Consejeros y otros oficiales de la Ciudad; seguían el camarlengo D. Luis de Prades, obispo de Mallorca, a caballo, con un bastón en la mano; dos camareros, muchos obispos, el limosnero echando dineros a una y otra parte, varios abades y más de cien capellanes. Esta procesión dió la vuelta de la del Corpus, y entró en la Catedral, donde, después de hacer oración en el altar mayor, subió al palacio episcopal por el puente que existe entre aquélla y éste, llegando allí a las dos de la tarde.”²⁶

---

²⁵ S. Carreres Zacarés: *op. cit.*, vol. I, p. 61-62

²⁶ *Ibidem.*

Després degué seguir un bon dinar, del qual no sabem res. Coneixem, però, que el dia que havia d'embarcar el papa Benet, la ciutat oferí

“hun sopar que fon fet en la Daraçana del Grau de la mar de la dita ciutat, dijous, a XVIII del proppassat mes de juliol, en lo qual dia acompanyaren lo Sant Pare al dit Grau per recollir-se e prengueren son comiat, e com haguessen a parlar ab lo dit Sant Pare e fos molt vespre, acordam de sopar en la dita Daraçana.”²⁷

Aquell sopar, que sembla un tant improvisat, costà vuit lliures, set sous i set diners.²⁸ Però no foren solament aqueixes les despeses municipals amb raó de l'esmentada vinguda papal. De fet, la ciutat “per rahó de la benaventurada entrada que nostre sant pare papa Benet XI° (*sic*) féu en la dita ciutat a XIII dies del proppassat mes de deembre” va gastar cent vuitanta-tres lliures i tres sous en diferents coses, amb tal d'ennobrir l'arribada del Pare Sant.

La comptabilitat del municipi ens informa quines foren aquestes despeses:

“un drap d'aur vermell imperial, del qual fon fet pali per al dit Sant Pare, com en fill d'aur e seda vermella per fer la flocadura al dit pali, e cordons grans ab tornets per metre en los banchs del fre per destrair la mula on cavalcava lo dit Sant Pare, e-n faedures dels dits tornets, cordons e flocadura e en compra de tafatà vermell per folrar lo dit pali e terçanells vermells de grana per a orles en l'entron del dit pali, en cost de XXXXVIII senyals ab fullatges d'aur e d'argent que fosen fets dins e defora en les dites orles, ço és, XXIII del dit Sant Pare e XXIII de la dita ciutat, e minves e factures de aquells CXXIII ciris verts que portaren los caps dels officis davant la processó general, e XXIII ciris blanchs ab senyals de la dita ciutat, que foren portats davant lo cors preciós de Jesuchrist; e-n cost del menjar d'alcuns preveres e altres qui sonaren representants los àngels e altres sants; e finalment, en moltes altres despeses fetes per la dita rahó.”²⁹

---

²⁷ *Ibidem*, vol. II, p. 92.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*, pp. 91-92.

Del luxe i la magnificència que degueren d'envoltar els convits d'aquella vinguda papal, poc sabem. Però és cert que degué ser aparatosa, a pesar que les arquees del papa no devien de donar per a massa, quan a aquelles altures del seu pontificat ja havia perdut l'obediència de tots els regnes de la cristiandat, excepte els ibèrics. Ara bé, la ciutat s'esforçà per ennoblir aquella estada tant com va saber i poder, com hem vist.

Els quasi seixanta anys que separen una visita i l'altra havien fet de València la ciutat més poderosa a la Corona d'Aragó i una ciutat potent a la Mediterrània. Els Trastàmars s'havien encarregat d'això, tot premiant la seua fidelitat en l'afer del Compromís de Casp, però també la dinàmica pròpia de l'urbs, que es va mantenir allunyada de les guerres, a la qual cosa hauríem d'afegir la conjuntura de la conquesta de Nàpols i, finalment, la pressió de la guerra de Catalunya, que va desviar capital català cap a la ciutat del Túria.³⁰

2.2. *L'arribada del cardenal Roderic de Borja a València.*

Quan Roderic de Borja arribà amb dues galeres al Grau de València, el 1472, venia en missió diplomàtica.³¹ Però també cal dir que el futur Alexandre VI tornava a la ciutat d'on se n'havia anat, feia vint-i-tres anys, a buscar fortuna. Per això, va preparar la seua arribada amb tant de luxe com va poder. Segons sabem, va fer uns preparatius fastuosos i això li costà haver d'empenyorar una part dels seus ingressos futurs, la qual cosa vol dir que ell mateix va córrer amb les despeses del viatge i de representació.³²

---

³⁰ Sobre el segle XV a la Corona d'Aragó hi ha una síntesi ben útil a A. Balcells (coord.): *Història dels Països Catalans*, Barcelona, 1981, vol. II, pp. 872-1015. Molt més concret és A. Furió: "L'esplendor valenciana del segle XV", dins *Xàtiva, els Borja: una projecció europea*, 2 vols. Xàtiva, 1995, vol. I, pp. 85-100. Pel que fa a la ciutat d'origen dels Borja durant aquell segle, vegeu V. Pons Alòs: "La societat de Xàtiva en l'època dels Borja", dins *Xàtiva, els Borja: una projecció europea*, 2 vols. Xàtiva, 1995, vol. I, pp. 165-188.

³¹ Sobre la missió ibèrica de Roderic de Borja, vegeu S. Schüller Piroli: *op. cit.*, pp. 106-112.

³² *Ibidem*, pp. 107 i 111.

Ara bé: com es miraren els coetanis aquell desplegament de fastuositats per part del cardenal de València? Cal dir que, tot i que la capital valenciana estava acostumada a aquesta mena d'actes socials, atés el gran tràfec de persones de la casa reial que hi passaven, de les quals festivacions ens han arribat nombrosos i riquíssims documents qua ja varen estar editats i estudiats en part per Salvador Carreres Zacarés,³³ però, a pesar d'això, les festes que se celebraren, per la vinguda del bisbe de València com a legat, colpiren els qui les varen veure. El sots-sacrista de la seu que anotà aquella vinguda en el *Libre de Antiquitats*, a pesar de la seua lacònica expressió i de que copiava –o resumia- una anotació anterior, prou que fa veure com d'engalanada el va rebre la ciutat i bé que s'està d'afirmar que aquelles manifestacions ciutadanes eren “segons tenia manament del senyor rey que li fos feta tanta honor com se pogués fer per la dita ciutat.”³⁴ Per altra banda, el redactor del *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim* és molt més explícit. Així, sabem que arribà al Grau el 19 de juny i, en comptes d'entrar en la ciutat de seguida, anà al Puig, per donar temps que la ciutat pogués preparar-se per a rebre'l.³⁵ Allà es va estar dos dies i el 21, de vesprada, entrà a València. Fins a Tabernes Blanques anà a rebre'l una comissió de patricis locals i, en arribar a la porta dels Serrans, que s'havien embellit per a l'ocasió, es dispararen focs d'artifici. En aquell mateix lloc, els jurats i la cavalleria valenciana, els clergues de les parròquies i els convents, el reberen aparatosament i formaren una processó que entrà en l'urbs, fent la volta acostumada en la processó del Corpus. El legat i bisbe de València, després d'adorar el Lignum Crucis que es conservava a la Seu i que havien tret per esperar-lo, entrà sota pali. Pel camí, les finestres estaven embellides amb draps i tapisos i, en arribar a la

---

³³ *Op. cit.*

³⁴ Oferim el fragment sencer a l'*Apèndix I* del present treball.

³⁵ Es va fer una crida anunciant l'entrada i sabem les despeses municipals en “pólvora per llançar bombardes en les torres dels Serrans” i “rama, canyes per enramar les torres dels Serrans” (Vegeu Carreres Zacarés: *op.cit.*, vol. II, p. 139).

seu, després de jurar les constitucions del bisbat, entrà i es cantà un *Te Deum laudamus* i Roderic de Borja va concedir indulgències als que l’havien acompanyat en aquella entrada.³⁶ El capellà del Magnànim, que no era la primera vegada que veia tals actes, atés que havia vist aquell rei entrar a Nàpols amb una gran pompa i esplendor, no s’està d’exclamar, després de narrar l’entrada del Borja a la seu de València: “¡Oh, si mort no hi havia, quanta és la glòria present!”³⁷

Més o menys, aquesta descripció podria ajustar-se, amb tot, a la de qualsevol altre bisbe valencià de l’època, en fer la seua entrada. Però, una vegada establert ja el nou bisbe a València, començà els seus contactes amb l’oligarquia del país. I és ací quan assistim al desplegament de les fastuositats pròpies d’un cardenal “romà” com Roderic de Borja. En efecte, uns dies després de la seua arribada, el dia de sant Joan, va convidar els càrrecs més significatius de la ciutat i del regne i la noblesa més poderosa del país. En especial, convé destacar que hi assistiren “lo comte Corella, governador, comte de Oliva, lo justícia, jurats, en Saera e alguns altres senyors de la ciutat.” És a dir, els representants més destacats dels clans aristocràtics valencians i del govern de la ciutat i del regne. Melcior Miralles afirma que “lo dinar e aparell de viandes e de festa” no el “vol dir ni escriure per no donar vergonya a sant Pere.” Hi hagué, doncs, un desplegament inusual, encara que podem veure, també, en aquest comentari, el vell esperit un tant eiximenià d’un home que va conèixer de prop, segurament, Calixt III.³⁸ Aquesta mena de convits i de manifestacions de poder no degueren minvar en els dies següents. Roderic de Borja va rebre el seu cosí germà, el cardenal de Lleida, que venia des d’Albaida, i va eixir a esperar-lo al portal de Sant Vicent. Uns dies més tard, visitaven tots

---

³⁶ *Ibidem.*, vol. I, pp. 82-84.

³⁷ No citem en cada cas la provineça del fragment de Melcior Miralles, en tant que oferim en l’*Apèndix II* d’aquest treball els textos del seu *Dietari* referits a la visita del cardenal Roderic de Borja.

³⁸ Per cronologia i per càrrecs i oficis desenvolupats, Melcior Miralles degué de coincidir amb Alfons de Borja a Nàpols, en la cancelleria del Magnànim.

dos el monestir de la Trinitat, acompanyats del justícia i dels jurats de la ciutat. Al poc, el futur papa Alexandre rebé en el palau bisbal al clergat valencià, i el Borja els “féu un gran e bell parlament al dit clero”, segons Melcior Miralles, el qual també precisa que, al final d’aquella al·locució, els demanà diners –per a la croada-, un tema que sempre va preocupar Roderic de Borja, com ho testimonien altres documents seus i, per descomptat, la immensa fortuna que va aconseguir al llarg de la seua vida.³⁹ Quan uns dies més tard Roderic i els seu cosí visitaren la Mare de Déu dels Innocents, feren una nova volta per la ciutat. En el trajecte, tota València va engalanar els carrers. Els artesans locals exhibiren els seus productes a les portes de les seues cases, com era habitual, i la noblesa i l’oligarquia ciutadana eixí, també, a fer-se veure. Miralles, admirat i conscient també de la misèria del seu temps, exclama, després de descriure vivament les ornamentacions locals:

“La festa fonc tan gran e tan ornada de diverses coses riques e de gran vàlua, que totes les gents n'estaven admirades, que mai fonc vist ni dit ni oït tal festa. València: ¡Déu te conserve en la sua amor e gràcia e benedicció, que ab pobrea e guerres has fet tal festa que serà nomenada per tot lo món!”

En definitiva, València va poder mostrar-se puixant, en tant que es trobava allunyada dels enfrontaments bèl·lics que assotaven Catalunya. Però, aquelles guerres formaven part de la realitat quotidiana i ben pròxima del país, com la sensibilitat de Miralles demostra.

El 31 de juliol, Roderic anà a Barcelona, a entrevistar-se amb el rei. No pogué entrar a la ciutat comtal, però aconseguí el seu objectiu, encara que la seua missió el va retenir a Catalunya uns quans mesos. Tornà a València, l’1 d’ocubre, i dotze dies després va rebre el bisbe de Sigüenza,

---

³⁹ Una bona part de la correspondència del papa Borja amb els seus familiars s’ocupa de qüestions relatives a l’economia, en especial la domèstica (vegeu *Epistolari del Renaixement*, a cura de M. Cahner, València, 1977, vol. I, pp. 29-57 i *De València a Roma. Cartes triades dels Borja*, a cura de M. Batllori, Barcelona, 1998; vegeu també S. Schüller: *op. cit.*, p. 133).

Mendoza, que venia a rebre el capel cardenalici de mans del legat Borja. El castellà va fer també una entrada espectacular a la ciutat. En paraules de Carreres Zacarés, venia

.....
“acompañado de dos hermanos suyos, varios obispos, treinta caballeros lujosamente ataviados, hombres de a pie, halconeros y muchas acémilas con bagajes, precedido de dos negros montados a caballo, tocando grandes timbales, y otros ministriles con trompetas y tamborinos”⁴⁰
.....

Davant un tal desplegament de recursos, Roderic de Borja volgué superar-lo, amb escreix, i li va oferir un present de dolços, carn i menjar per a les bèsties.⁴¹ Però, en especial, cal destacar el dinar que el Borja oferí a Mendoza, el 25 d’octubre. La descripció que fa Miralles és suficientment rica com per fer-nos una idea prou exacta del luxe: el palau bisbal estava decorat amb draps, la vaixel·la era de plata i al voltant de la taula hi havien cartel·les amb lletres que deien “Ave Maria, gratia plena”. Els menjars foren refinadíssims i d’una presentació exquisida. Serà suficient citar ací que les perdius que se serviren portaven “penons, ab senyal de Borja, e los pagos les coronas daorades.” Per altra banda, buscant la sorpresa dels convidats “vengueren dos plats ab gran verdesca, e un pago en cascun plat, enmig de la verdesca, ab los colls, ales e coes, e per la boca llançaven aigua almesc[l]ada; e los trinxants alçaven l'ala e tallaven, e l'aigua preciosa, totstemp eixir per la boca dels pagos.” Tot això, però, s’acompanyava de música, i el capellà Miralles, per posar un referent que li siga vàlid, a l’hora de valorar aquell dinar, afirma que “fonc un dinar e festa així solemna e bella que em donà de parer que fossen de aquelles festes ressemb[l]ant del senyor rei don Alfonso, triümfant en honor, que no puc més encarir.” Aquelles festes del Magnànim que ell mateix s’encarregà de narrar al seu

---

⁴⁰ S. Carreres Zacarés: *op. cit.*, vol. I, p. 85

⁴¹ *Ibidem.*

Dietari i que també volien impressionar, ni més ni menys, que a l'emperador.⁴²

Aquelles festes del Magnànim a Nàpols...

3. Festes i poder: la imatge en el *Tirant*.

Les festes i, en especial, els banquetes del Borja, a València, i d'Alfons d'Aragó a Nàpols, són, doncs, espectacles del poder, de cara a la galeria, de cara als qui volien incorporar en les seues esferes de poder o als que volien mantenir contents. I contenen els ingredients d'artifici, opulència i abundància que s'esperava en els grans prínceps, eclesiàstics o no. Aquestes festes, en tots dos casos –els Borja i Alfons el Magnànim- tenen un referent literari que els és ben pròxim o, potser, aprofitaren per inspirar-lo, en alguns dels seus passatges. Em referesc al mateix *Tirant lo Blanch*, de Joanot Martorell, que conté descripcions de festes nupcials i d'altres esdeveniments festívols de persones de categoria social elevada, on podem veure els mateixos ingredients que hem citat suara, fins i tot de caire decoratiu. Una vegada més, la novel·la valenciana s'acostava a la realitat

---

⁴² Podeu veure les descripcions d'aquelles festes a M. Miralles: *op. cit.*, pp. 81-92

dels lectors a qui anava adreçada.⁴³ Així, si prenem com a exemple les noces del rei d'Anglaterra:

Però en el món real, unes manifestacions de poder com aquelles, que incloïen els vestits, els “paraments” de la casa, els menjars, etc., no eren de cap manera una inversió estèril. De fet, com afirma Jacques Heers, en relació a aquest tipus de festivacions borgianes, a Roma,

“ni el espectáculo de las riquezas, ni la ostentación de tesoros, ni el desfile de los trajes de paño de púrpura y oro son gratuitos. La fiesta sirve de acción política; se revela indispensable. El buen príncipe con frecuencia se muestra en medio de un aparato suntuoso, ofrece espectáculos a los que pueden acudir las multitudes. ¿*Panem et circenses?* De hecho, el propósito y los cálculos van más allá. No se trata de hacer callar a los descontentos y sileciar las eventuales protestas, se trata de atraerse las grandes clietelas, medirse con los otros poderosos por ese medio, tomar el pulso de su propio éxito y la popularidad”.⁴⁴

Vist així, el futur papa Alexandre, en la seua vinguda a València, i en especial amb els convits i espectacles de poder d'aquells dies davant la noblesa regnícola, cercava d'assegurar-se el recolzament del país, davant la seua política conciliadora a Catalunya i a Castella, i per tal d'aconseguir fons per a la croada antiturca. Però no només. En un d'aquells dinars, segurament, va poder conèixer millor el comte d'Oliva i després va poder aparaular, el 1491, la boda de la seua filla Lucrecia

---

⁴³ Hi ha festes ben semblants a les citades d'Alfons el Magnànim en honor de l'emperador (vegeu la nota anterior) a J. Martorell-M.J.de Galba: *op. cit.* vol. I, pp. 65 i següents, en què es descriuen les festivacions per les noces dels reis d'Anglaterra.

⁴⁴ J. Heers: *op. cit.*, p. 89.

amb un dels Centelles, de nom Querubí, tot i que no es portà a termini⁴⁵ perquè, si bé en aquell moment les terres valencianes eren un horitzó perfecte per a les ambicions polítiques i territorials de Roderic, amb el temps, el llavors ja papa Alexandre VI canvià d'idea i destinà Lucrecia als seus jocs polítics italians. De la mateixa manera que Martorell fa que el coneixement entre el príncep Felip de França i la infanta Ricomana de Sicília, tutel·lat el primer pel mateix Tirant, s'esdevinga en un fastuós dinar celebrat a al cort de l'illa del sud d'Itàlia.⁴⁶ Tornant, però, a aquells dinars esplèndids de què parlem, cal dir que Roderic degué consolidar els seus llaços amb la gran part de nobles i senyors valencians: a través dels banquetes i les representacions socials, de les festes privades i la seua dimensió pública. En aquest sentit, no era gratuïta la vinguda del seu cosí germà, Lluís Joan del Milà i de Borja, fill del senyor de Massalavés, cardenal de Lleida, i pare del primer comte d'Albaida que, pocs anys després, el 1477, emparentaria amb el casal d'Aragó,⁴⁷ com el mateix fill d'Alexandre VI, Joan, duc de Gandia. Roderic de Borja partí, després, cap a Castella, a refermar la unió dels futurs reis Catòlics. També en aquella missió va eixir victoriós. En tornar a València, el 19 de juliol de 1473 passà uns dies més, segurament, tractant contactes i aliances locals. El 3 d'agost, encara, visità la seua Xàtiva natal, on la família òbviament mantenia encara nombrosos interessos,⁴⁸ i als pocs dies tornà a València, per tal d'embarcar-se cap a Roma –ja per sempre més- amb dues galeres venecianes. L'exhibició del seu poder li havia aprofitat, a nivell polític, per obtenir un èxit per a la Santa Seu.⁴⁹ A nivell personal –i familiar- li havia servit per fer més estrets els llaços amb l'oligarquia del país. De

---

⁴⁵ Vegeu M. Batllori: *La família Borja*, València, 1994, p. 32.

⁴⁶

⁴⁷ *Ibidem*, p. 10.

⁴⁸ S. Carreres Zacarés: *op. cit.*, vol. I, p. 86.

⁴⁹ S. Schüller Piroli: *op. cit.*, pp. 106-112.

fet, entre els seus “clients” novament aconseguits i que estaven destinats a ser uns dels primers de la llarga migració de valencians a Roma, hi havia un bon nombre de joves de les cases més il·lustres. Així, el capellà d’Alfons el Magnànim ens explica com en aquelles galeres anaven “pus de dues-centes persones, que paria que anassen a bodes,” és a dir, ben vestides i engalanades com si anassen a una festa. Tanmateix, la fortuna volgué que molts d’ells no arribassen a la seua destinació, ja que les galeres s’enfonsaren, prop de la platja de Pisa:

“¡Oh gran dol e mal de quatre bisbes, tants hòmens de ciència, tant jovent que anaven a Roma per augmentar-se en honor, tants que anaven a estudiar en Bolunya, tanta gent de venecians, tanta veixella, robes del senyor cardenal, tanta mercaderia! Que es diu que en la platja de Pisa eren pus de dos-cents hòmens morts. ¡Quanta és la gent de València que són perides en lo dit passatge! Mossén Filip Boil, noble; lo germà de mestre Borrell; lo fill de n’Ambròs Alegret; lo fill d’en Prats; lo fill d’en Sant Feliu e tants d’altres que no es pot dir.”

Aquella va ser, segurament, l’única conseqüència negativa del viatge borgià a València. El seu desplegament de mitjans i inversions li havia donat bons fruits.

Amb el temps, però, segurament Roderic de Borja va moderar, a nivell teòric, els seus apetits de luxe i d’exhibició del poder. O almenys, així sembla, a través de les recomanacions que feia al seu jove fill Joan, duc de Gandia i marquès de Llombai, el 1493, quan aquest ve per primera vegada a terres valencianes: “te manam, jatsia sia supèrfluo de recordar-lo, que tu sies molt sòbrio e temprat en lo menjar e beure, car ja saps quant és gran taca en home de bé.”⁵⁰ El llavors ja papa Alexandre, sabem, nogensmenys, que no havia canviat els seus gustos pel bon menjar i el bon beure,⁵¹ però recomanava al seu fill la

---

⁵⁰ *Epistolari...*, p. 33

⁵¹ Jaume Conill, vicari de Cèsar Borja, de València estant, enviava el 1493 a sa santedat “LXXX capsas de carn de dodony de sucre molt bona, i del sucre de Gandia, que val més que qualsevol altre. així mateix

moderació. Encara que, també, no s'està d'esperonar-lo a buscar l'amistat de les famílies dels poderosos valencians amb qui ell, feia quasi vint anys, havia establert, en aquella seua vinguda, una bona relació:

“ab aqueixos gentils hòmens valencians, porta't graciosament, de continu en tot parlar e conversar, e et tinguen per prudent, que saps governar ton estat, majorment ab don Pere Maça e lo comte d'Oliva, els quals som certs t'amaran e estimaran si tu esl correspondràs.”⁵²

A les quals indicacions, el jove duc de Gandia, que només comptava llavors 16 anys i era un perfecte desconegut al regne de València, contestava en els termes que tot seguit reproduïm, en una de les seues lletres al pare:

“Certificant vostra santedat que aquests senyors comtes d'Oliva, de Coxentina, don Pero Maça, se són portats e es porten ab mi ab tanta amor, com si em fossen germans, et presertim lo comte d'Oliva. Del de Coxentina no s'hi pot dir més ab quanta voluntat m'ha fet moltes ofertes e gracioses, de valer-me contra tot lomón, i encara específicadament contra don Juan de Cardona, i és tan bon cavaller, que crec jo ho executarà així bé com ho diu. Del comte d'Albaida he rebut molt gracioses lletres, e del senyor cardenal, son pare, per semblant, e així n'ha donat raó a l'arquebisbe d'Oristany.... En veritat, fins a hui, reste a tots en obligació, per la voluntat que m'han mostrat.”⁵³

Com podem veure, hi compareixen tots els antics contactes del pare, ara, en la vinguda del fill a ser senyor entre els senyors valencians. Els Borja, en aquell moment, amb els Borja-Llançol, i després com a Borja ducs de Gandia i marquessos de Llombai, anaven filant, així, la immensa teranyina del seu poder. Una teranyina que amb el temps els

---

tramet XXX capsas de carabassat e CIII lliures de citronat cubert en quatre capsas grans; i així les capsas com tot l'alre que he dit va dins una caixa fort i de bona tancadura... És tancadura i clau que après pot servir per a tenir pecúnies, que en eixa caixa tenia jo les de vostra santedat, com exigia. Lo citronat és molt bona cosa, i dels poncis d'enguany, que se'n troben pocs en aquest temps. Tot açò és lo que em manava vostra santedat li trametés” (*De valència...*, pp. 54-55).

⁵² *Epistolari...*, p. 38.

⁵³ *De València...*, p. 59.

faria arribar a ser un dels senyors més poderosos de la noblesa valenciana. Per tal d'arribar a aquell estat poderós hi comptaren amb tot un seguit de manifestacions de poder i de luxe com la que hem vist, el 1472, a València. Unes manifestacions espectaculars i esplèndides que, si bé foren vistes amb normalitat pels coetanis, potser no acabaren de ser enteses en una família novament enaltida, com demostren les crítiques del capellà del Magnànim. Però això és l'anècdota que indica ben a les clares que, en quaslevol cas, els Borja i la seua poderosa presència no passaven desapercibuts.

Apèndix

I

Visita de Roderic de Borja a València, segons Pere Martí al *Libre de Antiquitats* de la seu de València (*El Libre de Antiquitats de la Seu de València*, a cura de J. Martí Mestre, 2 vols., València-Barcelona, 1994, vol. II, pp. 37-38).⁵⁴

La entrada del cardenal Borja per legat, qui après fon papa Alexandre Sisé. Divendres en la nit, comptant XVIII del mes de juny MCCCCLXXII, lo reverendíssim senyor don Rodrigo de Borja, cardenal de la sede apostòlica, bisbe de València, legat del nostre sanct pare, arribà en la platja de la mar, dabant lo gerau de la present ciutat de València. E lo disapte après, suplicat per part de la ciutat perquè la dita ciutat se preparàs a rebre'l, segons tenia manament del senyor rey que li fos feta tanta honor com se pogués fer per la dita ciutat, que li plagués de tenir-se en les galeres o anar al Puig, lo qual, per sa benignitat e voler condecendre a la suplicatió de la ciutat, se n'anà ab les dos galeres que rea vengut del rey de Nàpols al Puig. Aquí stigué lo disapte a vespre e hoí missa. Lo dimenge après menjar entrà en la present ciutat e fon rebut axí: que lo governador, batle general, los jurats e altres oficials acompanyats de molta gent de bé demanada per la ciutat, lo ixqueren a rebre fins a les Tabernes Blanques, e per lo semblant los diputats del regne el portaren fins al portal dels Serrans. E aquí fon la processó general ab les creus e clero e los monestirs, ab lo pali de la seu qui'l portaben preveres, rectors e altres de dignitat, vestits tots com a diaques, e lo bisbe, llochtinent del dit senyor, ab la relíquia. E aquí lo dit senyor cardenal descavalcà e adorà la relíquia e après tornà a cabalcar en sa mula e mes-se davall lo pali que la ciutat li féu, lo qual pali portaven los governador, batle general, jurats e altres notables oficials e nobles hòmens. E així, precehint la processó general e lo pali de la sglésia e subseguint lo de la ciutat, fon introduhit en la ciutat, ço és, per lo dit portal e per lo carrer dret fins a la plaça de Sanct Berthomeu, e per lo carrer dels Caballés, seguint la volta que acostuma fer la processó de Corpore Christi, fins a la seu inclusive. Totes les carreres entalemades, los enfronts de les cases e finestres e en molts lochs, cuberts los carrés de draps, perquè lo disapte era estada feta crida real de part dels justícia e jurats, nortificant la entrada e per hon debia anar, que cascú entalemàs son enfront e finestres, segons millor porien, hon se mostrà infinit poble per tots los carrés, e en les torres dels Serrans banderes reals, moltes bonbardes, ministres e trompetes. E com fon a la porta de la seu descabalcà, e ans de entrar en la seu jurà en lo missal les Constitucions del bisbat, com a bisbe. E entrant en la seu, fon cantat ab orge, solempnement, lo *Te Deum laudamus*. E après dix la oratió en lo altar e donà la benedició e indulgència de tres anys e tres quarantenes. E après fon portat a la casa episcopal hon hi agué infinit poble en la seu e pertot, que ab gran treball lo portaben quasi enpés.

En après, diumenge, comptant XII de setembre, any MCCCCLXXIII, de matí, hoída missa en lo guerau de la mar de la present ciutat, lo dit legat s'enbarcà ab dos galeres venecianes per tornar-se'n en Roma, de les quals la huna en la qual anaven tres bisbes e molta gent de honor perí en Porto Pisa, a la boca del riu, e negà's la major part de la gent e lo dit legat passà gran perill.

II

Vinguda de Roderic de Borja a València com a legat *a latere* a la península ibèrica, segons els fragments de Melcior Miralles (*Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, a cura de V.J. Escartí, València, 1988, pp. 176-183).

Com entrà misser Rodrigo de Borja, cardenal, bisbe e legat, en València. Divenres a vespre, a 19 de juny, any 72, misser Rodrigo de Borja, cardenal e bisbe de València, nebot de papa Calixte e legat de tota la Espanya, fonc arribat ab dos galeres, en la platja, devant lo guerau, on estec tot lo divenres e lo dissabte fins en la vesprada, que se n'anà a desembarcar al Puig e vetlar a la Verge Maria.

Lo diumenge, a 21 de juny, a quatre hores après migjorn, entrà en València ab molta grandíssima honor: tot lo clero de València, creus, capes, lo pus solemne, tots los regidors e senyors de València, pal·lis. Fon pres al portal dels Sarrans, fent la volta del Corpus: carrers empal·liats; moltitud de gent; anava la creu davant lo pal·lis. Portava quatre bisbes de molta honor, qui l'acompanyaven; abats e hòmens de molta reverència, de Roma, qui l'acompanyaven en aquesta grandíssima honor mundana. Venc fins a la seu a cavall, ab la gran mula, vestit de grana. ¡Oh, si mort no hi havia, quanta és la glòria present! E a la seu descavalcà e féu oració, e après donà la benedicció e tres anys e quaranta dies de perdó als que l'havien acompanyat en sa entrada.

Convit que féu lo cardenal e bisbe. Dimecres, a 24 de juny, dia de sant Joan, lo senyor cardenal e bisbe convidà a dinar lo comte Corella, governador, comte de Oliva, lo justícia, jurats, en Saera e alguns altres senyors de la ciutat. Lo dinar e aparell de viandes e de festa, no vol dir ni escriure per no donar vergonya a sant Pere.

Venc lo cardenal de Lleida. Dissabte, a 27 de juny, lo cardenal de Lleida venc de Albaida a Valencia a fer reverencia al cardenal legat, son cosí germà. E lo cardenal legat, ab sos bisbes e tota sa gent e molta de la ciutat, foren al portal de Sant Vicent a rebre lo dit cardenal de Lleida.

Cardenal [e] jurats a la Trinitat. Dissabte, a 4 de juliol, lo senyor cardenal, bisbe e legat, ab los jurats e regidors, foren al monestir de les monges de la Santíssima Trinitat, e lo cardenal e regidors de la ciutat entraren en lo monestir. E, vist senyores monges e monestir e llur vida, lo senyor cardenal donà'ls la benedicció e acompanyà-les a Déu.

Tot lo clero al palau del senyor bisbe. Dijous, a 9 de juliol, a quatre hores après dinar, tot lo clero de València e de viles reals foren al palau del senyor cardenal, on havia moltitud de capellans. E lo dit senyor féu un gran e bell parlament al dit clero, e a la fi del parlament diu, com plàtiques, que com prelat ve novament en son bisbat, que lo clero lo socorrien, per què ell los pregava que no fos ell pus mal tractat que el senyor son oncle.

Com aparellaren los carrers per on havia a passar lo senyor cardenal e bisbe. Dissabte, a 11 de juliol, a tres hores après migjorn, lo senyor cardenal cavalcà per anar a la Verge Maria dels Innocents, on foren tots los regidors e senyors de la ciutat a acompanyar. E per los carrers on havia a passar, eran altament aparellats. Començant a la Tapeneria, tot lo carrer, fins a les cubertes, cubert de tapins; los argenters pararen de diversitat de or e de argent, de perles e pedres e de coses de molta vàlua; tots los botiguers parat altament los carrers, cuberts de draps de brocats e de seda; la Porta Nova la pus solemnement que persones hagen vist, de dalt fins a en terra, tot cubert de diversitat de coses de molta estima e gran vàlua, ab molts

---

⁵⁴ Tot i que seguim majoritàriament la lectura oferida per J. Martí, variem allà on ho considerem oportú l'ús de les majúscules i la puntuació, i també alguns accents i la intel·lecció d'alguna paraula..

canelobres que penjaven per mig e cascú cremava sis ciris. Lo carrer nou de n'Abat, de diversitat de coses de tela, tot lo carrer cubert de papallons; la Pelleria, draps de diverses maneres, brocats e de seda; lo Trenc, parat de coses noves e fresques abundantment; lo mercat parat; tots los carrers per on havia a passar, empal·liats e ornats. La multitud de senyors e senyores que anaven per los carrers a cavall, les senyores en les anques de les mules, gent a peu, que a gran pena se podia anar per los carrers. La festa fonc tan gran e tan ornada de diverses coses riques e de gran vàlua, que totes les gents n'estaven admirades, que mai fonc vist ni dit ni oït tal festa. València: ¡Déu te conserve en la sua amor e gràcia e benedicció, que ab pobrea e guerres has fet tal festa que serà nomenada per tot lo món!

Partí de València lo senyor cardenal Divenres, darrer dia de juliol, lo senyor cardenal bisbe se partí de València per al senyor rei, que estava prop de Barcelona, que la tenia assetjada; partí ab dos-cents de mula.

Venc del senyor rei lo cardenal e legat. Dijous, primer dia de octubre, lo senyor cardenal e legat entrà en València, que venia del senyor rei. Lo dit senyor cardenal no el lleixaren entrar en Barcelona. A llur entrada en València molta gent de bé li feren honor.

Lo gran convit que féu lo cardenal al bisbe. E lo dit diumenge, lo senyor cardenal convidà a dinar al bisbe de Sigonça. Qui poria dir ni escriure lo gran triümfè? Lo palau aparellat de rics draps; lo gran tinell parat ab molta diversitat de veixella de argent; la taula parada ab lletres gòtiques de mura, que dien "*Ave Maria, gratia plena*". E hagué primer lo cardenal, après lo bisbe de Sigonça e lo germá del dit bisbe, ab cinc nebots e parents; e pres aiguamans ab molts ministrers e sons. Vengueren set coperes grans ab gingebre verd, après vengueren set plats ab dos pagos, cascú ab lo coll e coes, e moltes perdius en cascun plat ab penons, ab senyal de Borja, e los pagos les corones daorades. Après vengueren quatre plats, que cascun plat aportaven quatre hòmens, on havia capons, gallines, polles, oques, ànedes, fotges, coloms, vedella, cabrits e altres viandes premsades, e cansalada; e a cascuna vianda sa salsa preciosa. E totes les viandes venien a les grans maneres de sons e trompetes. En après vengueren dos plats ab gran verdesca, e un pago en cascun plat, enmig de la verdesca, ab los colls, ales e coes, e per la boca llançaven aigua almescada; e los trinxants alçaven l'ala e tallaven, e l'aigua preciosa, totstemp eixir per la boca dels pagos. Après vengué lo menjar blanc e premsades, ab abundància de sucre. En après vengueren los grans plats de diverses maneres de confits. Deis vins, crec que eren preciosos.

Fonc un dinar e festa així solemna e bella que em donà de parer que fossen de aquelles festes ressembant del senyor rei don Alfonso, triümfant en honor, que no puc més encarrir.

E après dinar, a les quatre hores, lo senyor cardenal e huit bisbes cavalcaren per València ab tots los nobles e cavallers e senyors regidors de la ciutat, poble e gent, que a penes podien anar per la ciutat. Los oficis, ab diversitat de vestidures, ballant e fent festa, que les gents n'estaven admirades, en especial les gents tantes estranyes que eren en la dita ciutat triümfosa de València. ¡Havem mester que clavem fort e ferm la roda mundana, que estiga ferma, que ens conserve nostre senyor Déu en pau, salut e prosperitat!

Dilluns après, a 26 del dit mes de octubre, fonc feta molt major festa per los oficis e gent de la ciutat, e de diversitat de vistidures, de sons, de balls e altres coses. E durà tot lo dia e part de la nit.

Lo cardenal e bisbes se partiren per a Castella. Lo dit dilluns, a 2 de noembre, lo senyor cardenal e lo bisbe de Segonça, ab tots los bisbes e molts senyor[s] de València, a dos hores après migjorn, se partiren de València per anar a Castella.

Com partí lo senyor cardenal e bisbes de València. Dissabte, a 11 de setembre e any 73, lo senyor cardenal, ab tots los bisbes e tota sa gent, partiren de València al guerau per anar en Roma ab les galeres venecianes, ab pus de dues-centes persones, que paria que anassen a bodes. E partit lo senyor cardenal, féu núvol e mal ternps. E lo diurnenge, dinat lo dit senyor cardenal, ab tota sa gent se embarcà; e de continent donaren vela. E costava lo passatge de les galeres mil-

e-cinc ducats. E lo dit diumenge e huit dies après, féu núvol e mal temps, que lo sol no es mostrà. E lo diumenge en la nit tronà e plugué molt e es meteren llevants e mal temps en mar, que les galeres corregheren e passaren perill, e vengueren al port de Dénia e aquí estagueren fins al dilluns, a 19 del dit mes, per raó del mal temps.

Com periren les galeres e gent. E lo dit senyor cardenal, fent sa via ab les galeres, quasi en fortuna e mal temps. E lo diumege, a 10 de octubre, en la nit, en la platja de Pisa fonc tan gran la fortuna e lo mal temps que les galeres periren e vengueren a través. E la que anava lo senyor cardenal se descosí, e lo dit senyor fonc tret ab molt gran perill, e alguns altres senyors. De l'altra que donà a través, no s'escapà nengú que tots no fossen ofegats; alguns dels mariners escaparen sobre posts. ¡Oh gran dol e mal de quatre bisbes, tants hòmens de ciència, tant jovent que anaven a Roma per augmentar-se en honor, tants que anaven a estudiar en Bolunya, tanta gent de venecians, tanta veixella, robes del senyor cardenal, tanta mercaderia! Que es diu que en la platja de Pisa eren pus de dos-cents hòmens morts. ¡Quanta és la gent de València que són perides en lo dit passatge! Mossén Filip Boil, noble; lo germà de mestre Borrell; lo fill de n'Ambròs Alegret; lo fill d'en Prats; lo fill d'en Sant Feliu e tants d'altres que no es pot dir.

Lo senyor cardenal és en Pisa ab la poca gent que són escapats, per refer-se, que com fonc tret de la galera no trac sinó la camisa; tot l'altre fonc perdut en mar.